ნანო ზაზანაშვილი
საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტი

ბეგლარ ახოსპირელის ქუჩისა და ერთი ტაძრის ლოკალიზაციის საკითხისათვის ვახუშტი ბატონიშვილის რუკაზე

ჩვენ კვლევაში შევეცდებით ვახუშტი ბატონიშვილის 1735 წლით დათარიღებულ თბილისის რუკაზე[1] განვსაზღვროთ ბ. ახოსპირელის ქუჩის ჩანასახი და მასთან დაკავშირებული თავისებურებანი. ასევე შევეხებით, ამავე რუკაზე, *მოღნისის* სახელით დღემდე ჩვენთვის ცნობილი ეკლესიის საკითხს.

უპირველეს ყოვლისა, განვიხილოთ ვახუშტი ბატონიშვილის 1735 წლის თბილისის გეგმაზე დღევანდელი შ. დადიანის, მ. ლერმონტოვის, ბ. ახოსპირელისა და ლ. ასათიანის ქუჩებს შორის მოქცეული მიკროუბნის ლოკალიზაციის საკითხი. (სურ. 1)

ვახუშტის გეგმის ვ. ბერიძისეულ[2] გარჩევაზე დაყრდნობით ადვილია ასათიანისა და ლერმონტოვის ქუჩებს შუა მოქცეული, სივრცის მონიშვნა. აქ ორიენტირად *ფეთხაინ*[3] (იგივე ზემო ბეთლემის ტაძარი) გამოგვადგება, რომელიც პირდაპირ გადმოჰყურებს ლ. ასათიანისა და ბ. ახოსპირელის ქუჩების შესაყარს და დღევანდელი ტოპოგრაფიის მიხედვით *მოღნისის* ეკლესიასთან თითქმის ერთ ჰორიზონტალურ ღერძზე მდებარეობს.

როგორც ცნობილია, ვახუშტი ბატონიშვილის გეგმაზე მხოლოდ ყველაზე მნიშვნელოვანი ქუჩები, ტაძრები, სავაჭრო ობიექტები და სამეფო ოჯახის რეზიდენციებია ასახული. ქალაქის დანარჩენი საცხოვრებელი უბნები, სადაც სავარაუდოდ ქალაქის მცხოვრებთა სახლები უნდა ყოფილიყო, გამხოლოებულია. რუკაზე არც ვიწრო ქუჩები და შუკებია აღნიშნული, რომლებიც მრავლად იქნებოდა გვიანშუასაუკუნოვან თბილისში. მითუფრო ყურადსაღები ხდება თითოეული მინიშნება თუ მრუდე ხაზი, რომელსაც ვახუშტი რუკაზე აღნიშნავს.

ზემოთ აღნიშნული უბნის იდენტიფიკაციისას, ყურადღებას იქცევს ერთ-ერთი ასეთი მრუდი, უცნაური მოყვანილობის ჩიხური ქუჩა. ვახუშტის გეგმის მიხედვით, ის ზემო კალას დასავლეთით, ქალაქის გალავნის სიახლოვეს ჩანს. ეს მრუდი ამჟამინდელი ასათიანის ქუჩის მართობულია. იგი ზემო კალას შუაგულისკენ, ჩრდილოეთით, ლ. გუდიაშვილის მოედნისა და მ. ლერმონტოვის ქუჩისკენ არის მიმართული, შემდეგ მკვეთრად უხვევს დასავლეთით (ამჟ.

განსაკუთრებულ მადლობას ვუხდი მ. ძიძიგურს გაწეული ხელმძღვანელობისათვის – მ. მანიასა და მ. ბერძნიშვილს კონსულტაციისათვის.

[1] დედანი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, ფ. №2079.

[2] ვ. ბერიძე; XVIII საუკუნის თბილისი ვახუშტის გეგმის მიხედვით. ანალები, ტ. I, თბ., 1947, გვ. 127-144.

[3] სიზუსტისთვის ვარჩიეთ ტაძრის ეს სახელწოდება.

დადიანის ქუჩისკენ) და ჩიხურად მთავრდება. ისტორიული რუკების[4] შედარებისას გამოიკვეთა, რომ ეს მრუდი დღევანდელ ბ. ახოსპირელის ქუჩას ესადაგება, როგორც ადგილ-მდებარეობისა და ქუჩის მოხაზულობით, ასევე *ფეთხაინთან* მისი მიმართებით (სურ. 1).

ვფიქრობთ, რომ ვახუშტი ბატონიშვილის რუკაზე დატანილი ეს მრუდი ახოსპირელის ქუჩისა და მისი III ჩიხის განმსაზღვრელი უნდა ყოფილიყო, საქალაქომშენებლო კონტექსტიდან გამომდინარე. რუკაზე ამ ქუჩის არსებობა კი მის ისტორიულ-სტრუქტურულ მნიშვნელობას უსვამს ხაზს. როგორც ჩანს, XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ახოსპირელის ქუჩის ხაზი ზოგადი სახით უკვე ჩამოყალიბებული ყოფილა. შ. დადიანის, მ. ლერმონტოვის, ბ. ახოსპირელისა და ლ. ასათიანის ქუჩებს შორის მოქცეული ახოსპირელის სამი ჩიხი კი, თითქმის დღევანდელი სახით, უკვე ჩუიკოს 1800 წლის თბილისის გეგმაზე ჩანს.

აქვე ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ვახუშტის რუკის მიხედვით, მრუდსა და ქალაქის გალავანს შორის მოქცეულ, ე.წ. *„ბეჟანის ბაღის“* სიახლოვეს მდებარე ტაძარზე. იგი 1880 წელს რუკაში შეტანილი ცვლილებების გამო *მოღნისად* არის მიჩნეული.

თუ ჩვენ ვახუშტი ბატონიშვილის რუკაზე მითითებულ მრუდს ახოსპირელის ქუჩის მონახაზად გავიაზრებთ, ვახუშტის მიერ ნაჩვენები ეკლესია სწორედ ახოსპირელის ჩიხების ტერიტორიაზე მოექცევა, რაც, თავის მხრივ, არ ემთხვევა ჩვენამდე მოღწეული *მოღნისის* ტაძრის მდებარეობას. დღეს *მოღნისის* ეკლესია ასათიანისა და ახოსპირელის ქუჩების გადაკვეთის სიახლოვეს დგას, ხოლო ვახუშტის მიერ რუკაზე ნაჩვენები ტაძარი დღევანდელი მოღნისის მდებარეობის მოპირდაპირე მხარეს, ქუჩის გადაღმა, განაშენიანების სიღრმეში იკითხება. (სურ. 2)

როგორც ვიცით, ბატონიშვილი ვახუშტის თბილისის რუკა ხელით, ყოველგვარი საზომი ინსტრუმენტების გარეშეა შესრულებული. მისი პირობითი ხასიათიდან გამომდინარე, შეიძლება გეგმისათვის ასეთი სიზუსტე არ მოგვეთხოვა, რომ არა რამდენიმე გარემოება.

როგორც ცნობილია, 1880 წელს ვახუშტის თბილისის რუკა რუსულ ენაზე გამოსაცემად მომზადდა[5]. გაკეთდა მისი ასლი და ექსპლიკაციაში შესწორებები შევიდა. ერთ-ერთი ასეთი შესწორება შეეხო *ფეთხაინსა* და *მოღნისის* ეკლესიას. რუკის დედანზე *„სალალაკის ქედზე“* მდებარე ტაძარი *მოღნისად* იყო მოხსენებული. ეს ტაძარი თავისი ადგილმდებარეობით ფეთხაინს, იმავე ბეთლემის ეკლესიას შეესაბამება, რომელიც ამ ტერიტორიაზე, ზემოთ ნახსენები ორი სახელით ცნობილი, XVII საუკუნეშიც ასერბობს თბილისში. შესწორებისას, როგორც ჩანს, ამ გარემოებას ყურადღება მიაქციეს და ტაძარს ექსპლიკაციაში მოღნისის სახელი სამართლიანად მოაცილეს, ხოლო *მოღნისად*

---

[4] ვახუშტის 1735 წ.-ს თბილისი რუკა, ალექსანდრე პიშჩევიჩის 1785 წ.-ის თბილისი გეგმა, ჩუიკოს 1800 წ.-ის თბილისის გეგმები (უკანასკნელის დედანი დაცულია მოსკოვში, ЦГВИА ф ВУ А №22660). თბილისის აეროფოტო (მოგვაწოდა კარტოგრაფიულმა სახელოსნო გისლაბმა).

[5] ვ. ბერიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 139; მ. ბერძნიშვილი, თბილისის გარეგანი სახე XVIII საუკუნეში, თბ., 1965, გვ. 3.

მრუდის დასავლეთ ნაწილში მოთავსებული. სემოთ ნახსენები ეკლესია განმარტეს. ეს უკანასკნელი დედნის ექსპლიკაციაში მოხსენიებული არ ყოფილა. ვფიქრობთ, რომ ეს ფაქტი მეტად საყურადღებოა.

არსებობს კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი გარემოება. მიუხედავად იმისა, რომ ეს რუკა ინსტრუმენტების გარეშეა შესრულებული, იგი ბევრ ზუსტ ინფორმაციას გვაწვდის, თუნდაც ტაძართა გარეგანი სახის შესახებ[6]. ვახუშტი ბატონიშვილი საოცარი სიზუსტით გადმოგვცემს ამა თუ იმ ტაძრის იერს. გეგმაზე დატანილ გამოსახულებათა შედარებისას უგუმბათო ტაძარი მკაფიოდ განირჩევა გუმბათიანისაგან, ცალნავიანი სამლოცველო სამნავიანი *ანჩისხატისაგან, „ლათინთ საყდარიც“* მკვეთრად გამოხატული ინდივიდუალობით ხასიათდება. ჩვენთვის ცნობილი ტაძრების დღევანდელ სახესთან შედარებისას კიდევ ერთხელ ვრწმუნდებით ამ გამოსახულებათა სიზუსტეში (სურ. 3).

ვახუშტის მიერ ნიხებში მოქცეული, *მოღნისად* ცნობილი ეკლესია თავისი გარეგანი სახით უგუმბათო ტაძარია (სავარაუდოდ ბაზილიკა). ჟ. შარდენის „მოგზაურობას“ დართულ ჩანახატზე მითითებული *„მოგნაი“*, იგივე *მოღნისი* კი – გუმბათიანი (სურ. 4).

როგორც ვიცით, შარდენმა თბილისში 1673 წელს იმოგზაურა, შესაბამისად, ჩანახატზე XVII საუკუნის მეორე ნახევრის თბილისია ასახული. ამდენად, ეს გამოსახულება ქრონოლოგიურად წინ უსწრებს ვახუშტის თბილისის რუკას, მათ შორის დაახლოებით 62 წლიანი შუალედია[7]. ამ შუალედში ძნელი წარმოსადგენია გუმბათიანი ტაძარი ბაზილიკით შეცვლილიყო. ვინაიდან, როგორც ისტორიული წყაროებიდან ირკვევა, *დიდი მოღნისის* ტაძარი 1751 წ. შენდება, ხოლო *მცირე მოღნისის* სახელით ცნობილი ტაძრის საფუძვლიანი გადაკეთება მხოლოდ 1754 წელს ხდება[8]. სავარაუდოდ, შარდენი სწორედ ამ უკანასკნელ ტაძარს გვიჩვენებს

---

[6] ვახუშტი ეკლესიებსა და მნიშვნელოვან ობიექტებს აქცენტიმეტრიულად გვიჩვენებს.

[7] მართალია, ვახუშტის რუკა 1735 წ.-ით არის დათარიღებული, მაგრამ, როგორც ვიცით, ის ამ დროისათვის უკვე 11 წლის წახული იყო საქართველოდან. სავარაუდოდ, მას მასალები ემიგრაციაში მიაქვს თან და ნაშრომს მოსკოვში ასრულებს. შესაბამისად, შეგვიძლია ვიფარაუდოთ, რომ ვახუშტი XIII ს.-ის 10-20-იანი წლების თბილისის სურათს გვაჩვენებს. ეს კი, თავის მხრივ, ზემოთ ნახსენებ გამოსახულებების შორის არსებულ შუალედს ამცირებს.

[8] ჰ. იოსელიანის ცნობით, *მოღნისის* ეკლესია 1751 წ.-ს აშენდა (იგულისხმება დღემდე ამ სახელით ნაცნობი ცნობილი ტაძარი), მის გვერდით კი დგას *პატარა მოღნისის* სახელით ცნობილი ეკლესია (დღეს ის აღარ არსებობს). ჰ. იოსელიანი იქვე უმატებს, რომ ეს უკანასკნელი აშენდა ან გადაკეთდა 1754 წ.-ს და რომ ის ძველი ტაძრის შთაბეჭდილებას ტოვებს (ჰ. იოსელიანი, „Описание древностей города Тифлиса“. 1866 წ., გვ. 233). ტაძარი ამ სახელწოდებით შარდენის დროსაც არსებობს. ამას მოწმობს როგორც შარდენის „მოგზაურობაში„ მოთხრობილი ლეგენდა ტაძრის შესახებ, ასევე გრავიურაზე დატანილი *მოღნისის* ტაძარის გამოსახულება (შარდენის მოგზაურობა, თბ., 1974, გვ. 321). შარდენის თხზულებაში ნახსენებ ლეგენდას დ. ნინიძეც ეხება თავის სტატიაში. ის XVII ს.-ის სომეხი ისტორიკოსის ცნობებზე დაყრდნობით ვარაუდობს, რომ ამ სახელწოდებით ტაძარი დავით VIII (1293-1311 წწ.) მეფობის დროს უნდა აშენებულიყო. სავარაუდოდ, ამ დროს ხდება თბილისში სომხეთიდან წმ. გიორგის წმინდა ნაწილების გადმოსვენება (დ. ნინიძე, წმინდა გიორგის კულტის ისტორიიდან საქართველოში, „მნათობი„ 1991, №11-12, გვ. 163-176). ჰ. მურადიანის მიერ განხილული ტაძრის ეპიგრაფიკიდან ირკვევა, რომ *დიდი მოღნისი*, მართლაც, ღმრთისმშობლის სახელზე 1751 წ.-ს იგება, ხოლო *მცირე მოღნისის* განახლება 1754 წ.-ს ხდება. ეს უკანასკნელი წმ. გიორგის სახელს ატარებს და მისი განახლების დროს იქ წმინდანის წმინდა ნაწილები ინახებოდა (П. Мурадян. Армянская Эпиграфика Грузии. Тб., 1988, gv. 44-48). როგორც ირკვევა, დღევანდელი *მოღნისის* ტაძარი მართლაც 1751 წ. არის აშენებული და ის ვახუშტის გეგმაზე ვერ მოხვდებოდა. მაგრამ ამ დროისათვის თბილისში არსებობს *მოღნისის* ტაძარი, რომელშაც XVIII ს.-ის მეორე ნახევარში *მცირე მოღნისის* სახელი მიიღო და რომელიც, სავარაუდოდ, თბილისში XIV ს.-ის დასაწყისში დაარსდა.

მის გადაკეთებამდე, იმ სახით, რომელიც XVIII საუკუნეშიც არსებობდა. სხვანაირად ვახუშტის მიერ ექსპლიკაციაში ფეთხაინის მოღნისად მოხსენიება ძნელი ასახსნელია. უნდა ვიფიქროთ, რომ ვახუშტის დროინდელი *მოღნისი* ასევე გუმბათიანი ტაძარი უნდა ყოფილიყო.

ტაძრის მდებარეობა რუკაზე, მისი გარეგანი სახის შედარება შარდენის ჩანახატთან და ექსპლიკაციასთან დაკავშირებული ვითარება საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ვახუშტი რუკაზე სხვა ტაძარს გვიჩვენებს. მოღნისის ტაძარი კი, რომელიც მის დროს უდაოდ არსებობს, საერთოდ არ დააქვს რუკაზე.

არსებობს კიდევ ერთი გასათვალისწინებელი ფაქტი: ჩუიკოს 1800 წლის თბილისის გეგმაზე[9], ამ უბანში წმ. გიორგის სახელობის ოთხი ეკლესიაა დატანილი. ისინი ერთი სახელის ქვეშ არიან გაერთიანებული და ექსპლიკაციის №46, 47, 48 და 49-ს შეესაბამება (სურ. 5). ამათგან ორი – *დიდი* და *მცირე მოღნისია. დიდი მოღნისის* მდებარეობა რუკაზე ზუსტად შეესაბამება დღევანდელ სურათს. დარჩენილი ორი ტაძრიდან ერთი დღევანდელი ასათიანის ქუჩისა და დადიანის ქუჩების გადაკვეთის სიახლოვეს, კლდის უბნის ძირში, ქუჩის განაპირას უნდა მდგარიყო. ერთიც – ახლანდელი ახოსპირელის III ჩიხში. არც *მცირე მოღნისი* და არც ეს ბოლო ორი ტაძარი დღეს აღარ არსებობს[10].

ვახუშტისა და ჩუიკოს გეგმების შედარებისას ვახუშტის მიერ ნაჩვენები ტაძარი, თავისი ადგილმდებარეობით, სწორედ 1800 წელს თბილისის გეგმაზე ჩიხებში დატანილ, ამ ბოლო ეკლესიის ადგილმდებარეობას ემთხვევა.

და მაინც, რა ტაძარს გვიჩვენებს ვახუშტი? შეიძლება თუ არა ვახუშტის მიერ მრუდთან ნაჩვენები ტაძრისა და 1800 წლის თბილისის გეგმაზე ჩიხებში ნაჩვენები ტაძრის გაიგივება?

ამ შეკითხვებზე პასუხის გასაცემად შეიძლება დაგვეხმაროს 1785 წლის[11] თბილისის პიშჩევიჩის რუკა. აქვე უნდა ითქვას რომ თბილისის ეს გრაფიკული გამოსახულება სიზუსტით არ გამოირჩევა, მიმართებები არ არის დაცული და, მეტწილად, ზოგადი ხასითისაა; ამ რუკის მიხედვით იმდროინდელ თბილისის ურბანულ სახეზე წარმოდგენის შექმნა ჭირს. მიუხედავად ამისა, ახლანდელი ასათიანის ქუჩაზე, მრუდთან, ჩვენ შეგვიძლია გავარჩიოთ ე.წ. *კოზმანის* ეკლესია, ექსპლიკაციის №41 (სურ. 5).

შესაძლოა 1785 წლის თბილისის *კოზმანის* ეკლესია ვახუშტისა და 1800 წლის გეგმების შემაერთებელი რგოლი იყოს და, რუკის არაზუსტი ხასიათიდან გამომდინარე, ტაძრის უშუალოდ ქუჩაზე განთავსება რუკის ზოგადი ხასიათით აეხსნათ.

---

[9] ეს რუკა საზომი ხელსაწყოებით არის შესრულებული და იმდროინდელი თბილისის ზუსტ ურბანულ სურათს გვიჩვენებს.

[10] მცირე მოღნისი, სავარაუდოდ, XIX ს.-ის ბოლომდე უნდა მდგარიყო, დანარჩენი ორი ტაძარი კი თბილისის რუკებზე XIX ს.-ის მეორე ნახევარშიც აღარ გვხვდება.

[11] არსებობს 1782 წ.-ის თბილისი გეგმაც, რომელიც 1785 წ.-ის გეგმის იდენტურია. ჩვენ ვიხელმძღვანელეთ მ. ბერძენიშვილის წიგნს დართული ექსპლიკაციით და საქართველოს კულტურის, სპორტისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს ისტორიულ-კულტურული საერდენი გეგმების ციფრული ვარიანტით.

მაგრამ აქვე ეჭვს იწვევს ტაძრის სახელწოდება. თუ იგი 1785 წლის გეგმაზე *კოზმანის* (*კოზმა და დამიანეს?*) სახელს ატარებს, რატომ არ მოიხსენიება 1800 წლის რუკაზე იგივენაირად? ტაძარი ამ სახელწოდებით, რომ აღარაფერი ვთქვათ ვახუშტის რუკაზე, ჩუიკოს გეგმაზე საერთოდ არ ჩანს. თუ ჩვენ *კოზმანის* ეკლესიას ჩუიკოს გეგმის წმ. გიორგის სახელით ცნობილ ეკლესიასთან გავაიგივებთ, მაშინ რას უნდა გამოეწვია სახელის შეცვლა?

ამის გასარკვევად ჩვენ 1800 და 1785 წლების რუკების ექსპლიკაციების ხასიათი უნდა შევადაროთ ერთმანეთს[12]. აღმოჩნდება, რომ ჩუიკო მოიხსენიებს ტაძრებს მხოლოდ იმ წმინდანის ან (სიწმინდის) სახელით, ვისაც ესა თუ ის ეკლესია ეძღვნება. გეგმის ექსპლიკაციაში ტაძრების „ზედმეტსახელები", ისეთები, როგორიც არის *„ნორაშენი"*, *„სააკაშენი"* *„მოღნისი"* და ა.შ. საერთოდ არ გვხვდება. ექსპლიკაციას სისტემური ხასიათი აქვს. საპირისპირო სურათი გვხვდება პიშჩევიჩის 1785 წლის გეგმის ექსპლიკაციის ანალიზისას. აქ ტაძრების მოხსენიება ხდება როგორც „ზედმეტი სახელებით", ასევე წმინდანთა სახელობის მიხედვითაც. რჩება შთაბეჭდილება, რომ ტაძრის მოხსენიება წმინდანის სახელით მხოლოდ მაშინ ხდება, როცა ეკლესიას სხვა სახელი არ აქვს. ჩვენი დაკვირვებით, „ზედმეტსახელები", ძირითადად, სომხური ეკლესიების შემთხვევაში გვხვდება. ეს კი, გარკვეულწილად, ართულებს ტაძართა იდენტიფიკაციის საკითხს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ტაძრების სახელწოდებებთან დაკავშირებული კიდევ ერთი თავისებურება. შეიძლება ტაძარს „ზედმეტსახელად" ქტიტორის სახელი შერჩენოდა. ასეთ მაგალითს *სააკაშენის* ეკლესია წარმოადგენს (პიშჩევიჩის გეგმის №37 და ჩუიკოს გეგმის №43). როგორც ექსპლიკაციდან ჩანს, 1800 წლისთვის ეს ეკლესია უკვე დანგრეულია. იგი წმ. იოანე ნათლისმცემლის სახელზეა აგებული (ამავე სახელით მოიხსენიება 1800 წ.-ის გეგმაზე), მაგრამ მისი აღმშენებლის სახელით არის ცნობილი[13], რომელიც ამავე უბანში ცხოვრობდა.

ხომ არ მეორდება იგივე *კოზმანის* ეკლესიის შემთხვევაშიც? ხომ არ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ *კოზმანის* ეკლესია არა წმიდათა კოზმა და დამიანეს, არამედ წმ. გიორგის სახელზე იყო აგებული, ხოლო სახელი *„კოზმანი"* მას გარკვეულ გარემოებათა გამო შერჩა?[14]

სააკაშენის ეკელსიასთან კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტია დაკავშირებული, რომელიც, ვფიქრობთ ჩვენ მოსაზრებას უფრო ამყარებს.

ტაძრის ეპიგრაფიკიდან ირკვევა, რომ იგი 1703 წელს ვახტანგ VI-ის დავალებით აშენდა[15]. იმ დროისათვის, როდესაც ვახუშტი ბატონიშვილი რუკას ადგენდა, საეარაუდოდ ტაძარი თბილისში უკვე უნდა მდგარიყო. ვახუშტი ბატონიშვილს კი ეკლესია რუკაზე არ დააქვს. ამის საფუძველზე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ვახუშტი იმ დროისათვის თბილისში არსებულ ეკლესიათაგან მხოლოდ ზოგიერთს გვიჩვენებს.

---

[12] მ. ბერძნიშვილი; დასახ. ნაშრ., გვ. 80-87.

[13] იქვე, გვ. 30-31; П. Мурадян, Армянская Эпиграфика Грузии, Тб., 1988, გვ. 84-85.

[14] უნდა აღინიშნოს, რომ *კოზმანის* ეკლესიასთან დაკავშირებით მასალის შეგროვება გაგვიჭირდა და მასთან დაკავშირებული წყაროები საკმაოდ მწირიცაა.

[15] П. Мурадян, დასახ. ნაშრ., იქვე; მ. ბერძნიშვილი, დასახ. ნაშრ., იქვე.

თბილისის აღწერისას იგი წერს: „არს კუალად დაბალსა ციხესა შინა ეკლესია გუმბათიანი და აწ ცარიელი. და სხუანი გუმბათიანნი არიან. ესენ უპყრავთ სომეხთა. უგუმბათო აღაშენა კარის საყდრად ესე დედოფალმან მარიამ. კუალად აღაშენა ესე მეფემან ვახტანგ ორი უგუმბათო. ესე დედოფალ-მა როდამ აღაშენა ერთი უგუმბათო. კუალად უგუმბათო ოთხი აწ უპყრავთ სომეხთა"[16]. შემდეგ აბზაცში ვახუშტი გადადის ისნის აღწერაზე, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ზემოთ ნახსენები ოთხივე ტაძარი კალაში უნდა ეძებოთ.

ვახტანგ V (შაჰნავაზის) დროს აგებული ამ ოთხი უგუმბათო ეკლესიიდან მხოლოდ ერთის იდენტიფიკაცია ხერხდება. ეს არის დედოფალ მარიამის მიერ აგებული კარის საყდარი, რომელიც განახლებული სახით შავთელის ქუჩაზე დღესაც დგას. სადღაა დანარჩენი სამი? ხომ არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ვახუშტის რუკაზე ჩიხთან დატანილი უგუმბათო ტაძარი ერთ-ერთი მათგანია?

ამრიგად, დღევანდელი ბ. ახოსპირელის ჩიხებთან ნაჩვენები ტაძარი დასაშ-ვებია არ იყოს მოღნისის ეკლესია.

ვარაუდის სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჩუიკოს 1800 წლის თბილისის რუკის №49, პიშჩევიჩის 1785 წლის №41 და ვახუშტის მიერ ბ. ახოსპირელის ჩიხების ტერიტორიაზე ნაჩვენები ეკლესია შესაძლოა ერთი და იგივე ტაძარი ყოფილიყო, რომელიც, თავის მხრივ, ვახტანგ V-ის დროს აიგო.

Nano Zazanashvili

On the Localisation of B. Akhospireli Street and One Church on Prince Vakhushti's Map

On the Tbilisi map made by Prince Vakhushti in 1735, apart from main streets, squares and churches, a space is indicated in the area between present L. Asatiani and M. Lermontov streets. Within this space attention is drawn by a street of a strangely curved shape – it seems likely to be identifiable as a germ of the present B. Akhosporeli street and its 3rd cul-de-sac.

Identification of the church indicated here is more difficult. In 1880, when Vakhushti's map was being prepared for publication in Russian, the church was identified as Mognisi church. However, in relation to the present church, it is shown on the opposite side of the street; besides, it is shown as a domeless church, while in 1676, J. Shardin mentions it as a domed church; on the other hand, Prince Vakhushti always indicates general appearance of the churches with great precision. The supposition that this might be a result of the church transformation gives no explanation, since extant large church is doubtlessly built in the 1751, while its predecessor, "Minor Mognisi" church was transformed in 1754. Thus, it seems likely that some other church is shown on Prince Vakhushti's map.

---

[16] ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 336.

1800 Tbilisi map (by Chuiko) records four churches of St. George in this quarter – one of them, in the present B. Akhospireli 3rd cul-de-sac. Besides, on 1785 Tbilisi map (by Pishchevich) „Kozmani" church is indicated on the present L. Asatiani street. „Kozmani" might point to the dedication of the church to Sts. Cosmas and Damian – in this case, it is hard to understand, what could have been the reason of changing the church dedication. However, it might equally be a „nickname" (e.g. „Norasheni", „Saakasheni", etc.), indicative of the church donor or some other circumstances. Chuikov's map does not mention such „nicknames", while Pishchevich uses them sporadically. Accordingly, the church under discussion might be identified with one of the churches built in the reign of the King Vakhtang V in the 17th c., which are mentioned by Prince Vakhushti.

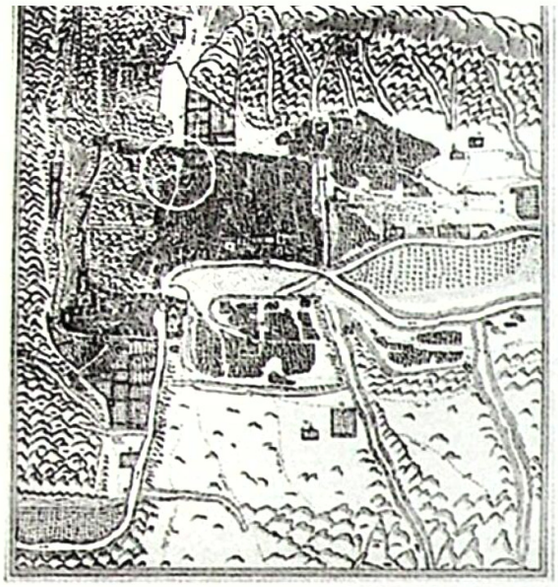

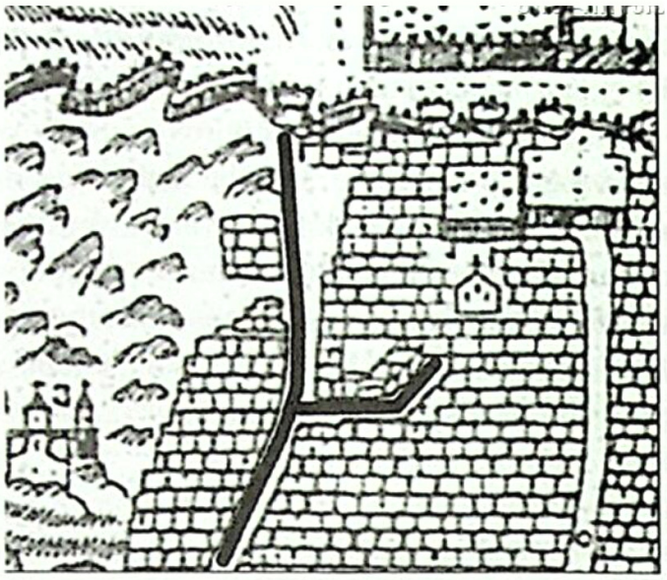

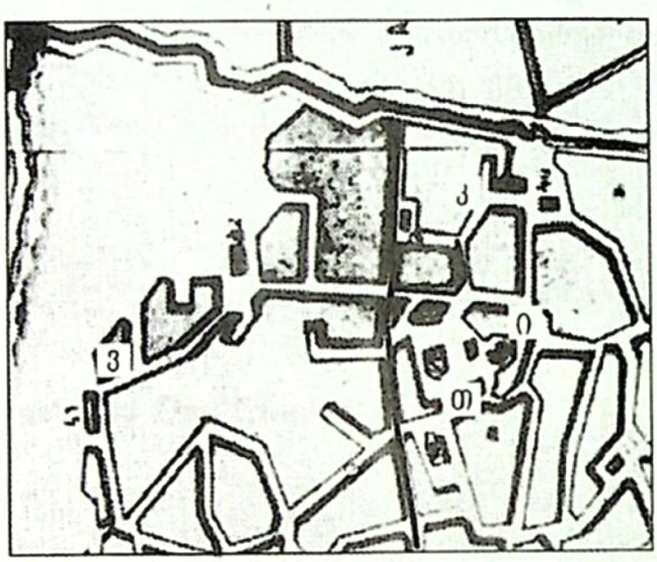

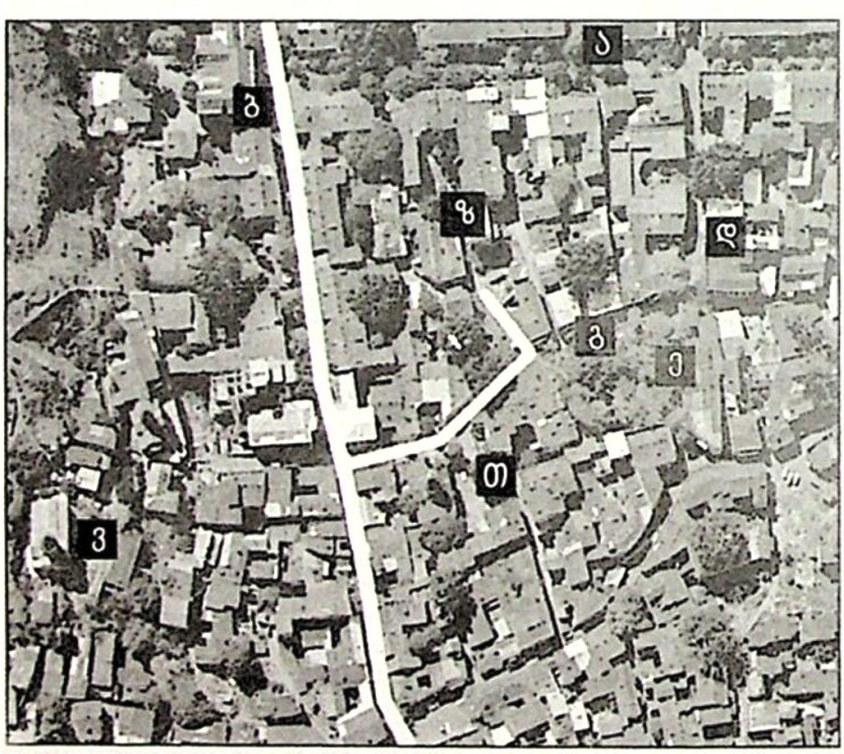

1-2. ვახუშტი ბატონიშვილის 1735 წ. თბილისის გეგმა
3. ა. პიშჩევინის 1785 წ. თბილისის გეგმა
4. ჩუიკოს 1800 წ. თბილისის გეგმა
5. 2000 წ. თბილისის აერო ფოტო

ა – შ. დადიანის ქ.
ბ – ლ. ასათიანის ქ.
გ – ბ. ახოსპირელის ქ.
დ – მ. ლერმონტოვის ქ.
ე – გუდიაშვილის მოედანი
ვ – ბეთლემის ტაძარი (ფეთხაინი)
ზ – ბ. ახოსპირელის III ჩიხი
თ – მოღნისი
ი – პატარა მოღნისი
კ – კოზმანი სომხური ეკლესია

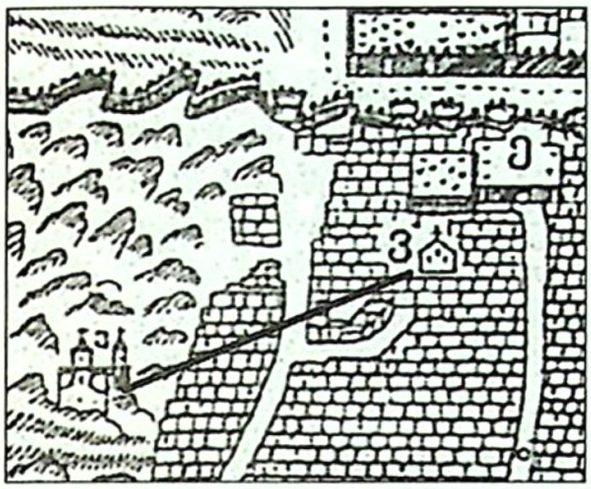

სურ. 2 ა – ბეთლემი; ბ – მოღნისი

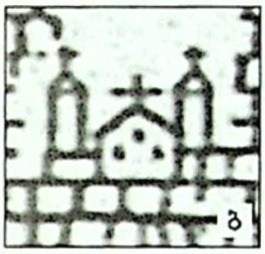

ა – კლდის უბნის საყდარი, ბ – ლათინთ საყდარი, გ – ანჩისხატი, დ – მამასახლისის საყდარი, ე – უსახელო ეკლესია (1880 წ. ვახუშტის რუკის გამოცემის შემდეგ მოღნისად მიჩნეული)

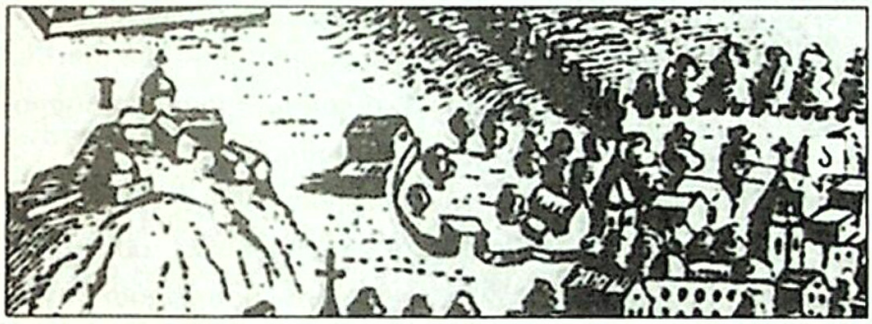

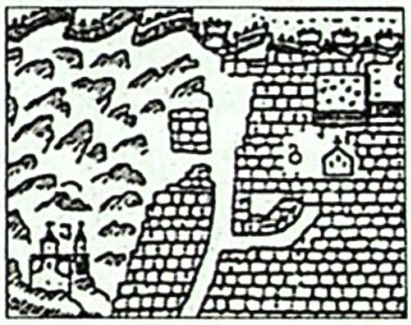

ა - მოღნისი (იგივე მოგნაი ნ.ზ.), 1673 წ. შარდენის გრავიურა.
ბ - მოღნისი, 1880 წ. გამოცემის მიხედვით

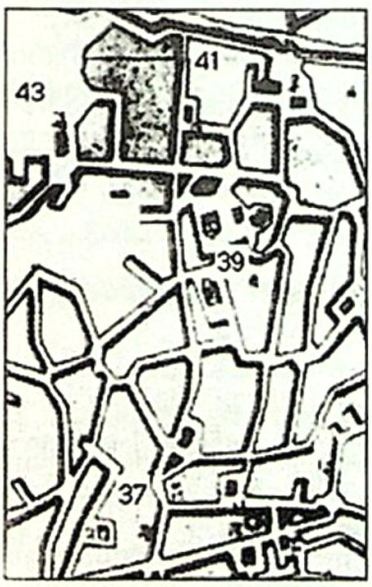

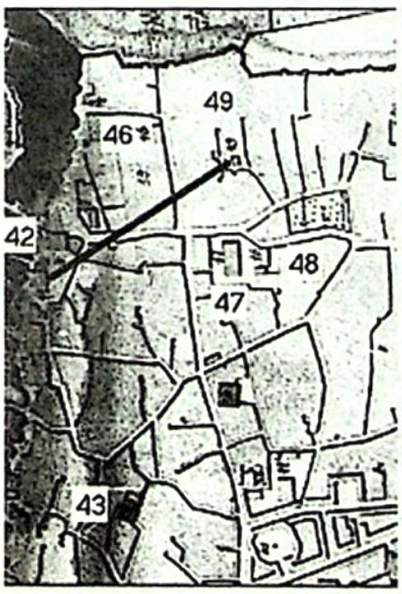

I. 1785 წ. თბილისის გეგმა:
37. სომხთა ეკლესია საჰაკაშენი
39. სონხთა ეკლესია მოღნინი
41. სომხთა ეკლესია კოზმანი
43. სომხების ეკლესია ფეთხაინი
II. 1800 წ. თბილისის გეგმა:
42. ღმრთისმშობლის სახელობის ბეთლემის ეკლსია (იგივე ფეთხაინი ნ.ზ.) 43. დანგრეული, იოანე ნათმლის
მცემლის სახელობის ეკლესია (იგივე კოზმანი ნ.ზ.) 46. 47. 48. 49. წმ. მოწამე გიორგის. სახელობის ეკლესიები (47, 48 შეესაბამება დიდ და მცირე მოღნის ნ.ზ.)

*დანომრილია ექსპლიკაციების ნუმერაციის შესაბამისად.